

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

15(24)
2015

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

**FRAGMENTUOTI IDENTITETAI IR
SOCIOKULTŪRINĖS MAŽUMOS**

Sudarytojai VYTIS ČIUBRINSKAS ir JONAS MARDOSA

**FRAGMENTED IDENTITIES AND
SOCIOCULTURAL MINORITIES**

Edited by VYTIS ČIUBRINSKAS and JONAS MARDOSA

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

LI
LEIDYKLA

VILNIUS 2015

Leidybą finansuoja
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Sutarties Nr. LIT 7-53

REDAKcinĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Neringa Klumbytė
Majamio universitetas, Ohajus

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKcinĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė</i> (Vytis Čiubrinskas)	5
<i>Foreword</i> (Vytis Čiubrinskas)	7

Straipsniai / Articles

Fragmentuoti identitetai ir sociokultūrinės mažumos / Fragmented Identities and Sociocultural Minorities

Christian Giordano

Fragmented Identities: The Case of Penang's Malaysian-Chinese	9
Fragmentuoti identitetai: Penango Malaizijos kinų atvejo analizė. Santrauka	24

Kristina Šliavaite

Kalba, tapatumas ir tarpetniniai santykiai Pietryčių Lietuvoje: daugiakultūriškumo patirtys ir iššūkiai kasdieniuose kontekstuose	27
Language, Identity and Inter-Ethnic Relations in Southeastern Lithuania: Experiences and Challenges of Multiculturalism in Everyday Contexts. Summary	49

Darius Daukšas

Valstybės teritorialumas ir tautinės mažumos: Lenko kortos atvejis	53
State Territoriality and Ethnic Minorities: The Case of the Polish Card. Summary	67

Katarzyna Wójcikowska

Ethnic Socialisation in the Experiences of Students and Graduates of the Lithuanian Minority in Poland	69
Lietuvių mažumos Lenkijoje studentų ir baigusiujų studijas etninės socializacijos patirtis. Santrauka.....	96

Žilvytis Šaknys

Karaimų kalendorinės šventės valstybinių švenčių aspektu	99
Karaim Calendar Holidays in the Context of State Holidays. Summary	123

Jonas Mardosa

Simboliniai patiekalai Pietryčių Lietuvos lenkų velykinėse apeigose ir papročiuose XX a. antroje pusėje – XXI a. pradžioje	129
Symbolic Easter Dishes of the Poles in Southeastern Lithuania in the Second Half of the 20th Century and the Beginning of the 21st Century. Summary.....	151

Kiti straipsniai / Other Articles*Asta Vonderau*

- The Downside of Transparency: Europeanization, Standardization and Disobedient Markets at the Margins of Europe155
 Neigiami skaidrumo aspektai: europeizacija, standartizacija ir maištingos turgavietės Europos pakraščiuose. Santrauka 175

Gintarė Dusevičiūtė

- Jorė: (re-)konstrukcija ar tradicijų tęsa? 177
 Jorė: (Re-)construction or Continuity of Traditions? Summary 201

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

- Guntis Šmidchens. The Power of Song: Nonviolent National Culture in the Baltic Singing Revolution (*Ainė Ramonaitė*) 205
 Soviet Society in the Era of Late Socialism 1964–1985. N. Klumbyte, G. Sharafutdinova (eds.) (*Ida Harboe Knudsen*) 208
 Loreta Martynėnaitė. Kraštovaizdžio konstravimas: gėlių darželiai Lietuvoje XX a. – XXI a. pradžioje (*Laima Anglickienė*) 212
 Nijolė Pliuraitė-Andrejevienė. Lietuvos vaikų žaislai (*Auksuolė Čepaitienė*) ... 215
 Семья и этничность в Литве. Современный взгляд в минувший век. М. Ю. Мартынова, М. Я. Устинова и др. (ред.) (*Petras Kalnias*) 218
 Традиционная мастацкая культура беларусаў 3: Гродзенскае Панямонне 1–2. Т. Б. Варфаламеева (рэд.) (*Jonas Mardosa*) 225

Konferencijos / Conferences

- EASA 2014 m. konferencija „Bendradarbiavimas, intymumas ir revoliucija – naujovės ir tęstinumas susipynusiame pasaulyje“ (*Daiva Repečkaitė*) 229
 SIEF darbo grupės „Ritualiniai metai“ konferencijos Insbruke ir Kazanėje (*Skaidrė Urbonienė*) 232
 2-oji tarptautinė konferencija „Balkanai ir Baltijos šalys vieningoje Europoje: istorija, religija, kultūra II“ 2014 m. (*Aušra Kairaitytė*) 235
 Tarptautinė konferencija „Savas ir kitas šiuolaikiniuose tyrimuose“ (*Inga Zemblienė*) 238
 Tarptautinė konferencija „Šventės mieste“ (*Danguolė Svidinskaitė*) 240

Tyrinėjimų projektai ir programos / Research Programmes

- Tyrinėjame *sava* ir *kita* (*Vida Savoniakaitė*) 245

Recenzijos ir apžvalgos

Guntis Šmidchens. **The Power of Song: Nonviolent National Culture in the Baltic Singing Revolution.** Seattle, London: University of Washington Press, 2014. 446 p.: ill.

Kodėl Baltijos šalių nepriklausomybės kova buvo pavadinta „Dainuojančia revoliucija“? Kodėl žmonės dainavo ir kuo tas dainavimas buvo svarbus taikiai išsivadavimo kovai? Į šiuos klausimus siekiama atsakyti 2014 m. Vašingtono universiteto leidykloje išleistoje G. Šmidcheno knygoje *Dainos galia: neprievartinė nacionalinė kultūra Baltijos Dainuojančioje revoliucijoje.*

Ši knyga nėra panaši į prastines mokslines monografijas. Skaitant ją jautiesi, lyg žiūrėtum dokumentinį filmą. Filmo principais pagrįstas knygos naratyvas pradeda pasakojimą nuo 1989 m. Vašingtono mieste vykusio Smitsono festivalio, kuriame, pažymėdami Dainuojančios revoliucijos dešimtmetį, atstovai iš trijų Baltijos šalių – Lietuvos, Latvijos ir Estijos – pristatė Amerikai šešiolika dainų, reprezentuojančių išsivadavimo judėjimą kiekvienoje iš šalių. Iš pradžių kiek sutrikdo vaizdingas ir detalus festivalio eigos, publikos nuotaikų aprašymas ir ilgi poetiški dainų tekstų vertimai beveik be autoriaus komentarų (tam paskirtas visas pirmas skyrius), tačiau vėliau pradeda ryškėti autoriaus sumanymas, o knygos tekstas įtraukia ir iki paskutinio skyriaus nebepaleidžia savo detaliu, jausmingu ir beveik vizualiu istoriniu pasakojimu.

Ieškodamas atsakymo į klausimą, ką Baltijos šalių tautoms reiškia dainavimas, G. Šmidchenas pradeda nuo XVIII a., at-

siremdamas į vokiečių filosofo Johanno Gottfriedo Herderio, pirmąkart Europai pristačiusio Baltijos šalių liaudies dainas, idėjas (antras skyrius). Šiame ir dviejuose paskesniuose skyriuose, remiantis istorinių šaltinių ir dainų tekstų analize, subtiliai ir įtikinamai konstruojamas Baltijos šalių kaip „dainuojančių tautų“ („nation of singers“) įvaizdis. Remdamasis B. Andersonu, G. Šmidchenas išryškina 1869 m. Estijoje, 1873 m. Latvijoje ir (tik) 1924 m. Lietuvoje prasidėjusių nacionalinių dainų švenčių kaip fizinės įsivaizduojamos bendruomenės reprezentacijos svarbą. Dainų tekstų analizė autoriui leidžia įsitikinti Herderio „karingų“ ir „nekaringų“ tautų skirties prasmingumu – dauguma lietuvių, latvių ir estų dainų yra apie meilę, o net ir karinėse Baltijos šalių dainose vyrauja meilės ir mirties, o ne heroizmo ar agresijos motyvai.

Penktame skyriuje, kuriame jau persikeliama į sovietinius laikus, pradedamas plėtoti antrasis reikšmingas knygos argumentas – dainavimo kaip tylaus pasipriešinimo sovietiniam režimui išraiškos. Šiame ir paskesniuose skyriuose autorius įsitraukia į istorikų, kultūrologų, filosofų ir antropologų diskusiją apie pasipriešinimą ir prisitaikymą sovietmečiu. Atsiremdamas į Václavo Havelo idėjas, G. Šmidchenas teigia, kad nesovietinių dainų dainavimas buvo „gyvenimo tiesoje“ išraiška, atkovojusi erdvės norėjusiems gyventi kitaip, negu buvo reikalaujama režimo. Pasiremdamas turtinga istorine medžiaga, atskleidžiančia sudėtingas ir rizikingas kovas dėl dainų švenčių repertuaro, publikos reakcijas ir kt., autorius parodo, kaip buvo įmanoma išvengti „gyvenimo mele“: nebūtinai

sakant tiesą, bet atsisakant kartoti oficialų melą. Tiesą, anot jo, išreiškė praleidimas (angl. *omission*) – ne tai, ką sakai, bet tai, ko nesakai. Tokiu būdu dainos, kurios kitu metu neturėtų politinio turinio, staiga tampa politiniais manifestais būtent dėl to, kad yra nepolitiškos.

Šeštame, septintame ir aštuntame skyriuose autorius atskirai analizuoja tris skirtingas sroves, atvedusias prie Dainuojančios revoliucijos – chorų judėjimą, roką ir folklorą. Tekste meistriškai į vieną bendrą pasakojimą supinamos kai kuo labai panašios, kai kuo besiskiriančios trijų Baltijos šalių istorijos, atskleidžiant daug reikšmingų ir anaiptol ne visiems žinomų detalių. Skaitytojas čia ras informacijos, pavyzdžiui, apie masinius protestus 1980 m. Estijoje po atšaukto roko koncerto, apie filmo „Kažkas atsitiko“ filmavimą Lietuvoje 1986-aisiais, apie roko operos „Lačplēsis“ premjerą 1988 m. Latvijoje, Rasos šventes Kernavėje, ypatingą vaidmenį folkloro judėjimui suvaidinusio ansamblio „Skandinavieki“ susikūrimą, jo lyderių persekiojimą ir kt.

Šiuose trijuose skyriuose skleidžiasi ta pati idėja – dainavimo kaip gyvenimo tiesoje (tai akcentuojama ir visų trijų skyrių pavadinimuose) ir nesovietinės tapatybės kūrimo. Kita vertus, atskleidžiami ir subtilūs trijų srovių skirtumai, ir kiek skirtingas vaidmuo Dainuojančioje revoliucijoje. Chordinė tradicija buvo bene labiausiai palaikoma paties sovietinio režimo, todėl ją buvo lengviau palaikyti, tačiau sunkiau išvengti jos panaudojimo režimo tikslams (tai turbūt ypač pasakytina apie Lietuvą, kurioje Dainų šventės tradicijos nebuvo tokios stiprios kaip Latvijoje ir Estijoje). Folkloro sąjūdis buvo panašesnis į subkultūrą negu į masinį judėjimą (nors Lietuvoje ir Latvijoje, skirtingai nei Estijoje, jis įgijo ganėtinai didelį mastą), festivaliuose jungdamas žmones į mažas asmeniniu ryšiu pagrįstas bendruomenes. Roko muzi-

ka, anot autoriaus, suvaidino reikšmingą vaidmenį, nes galėjo greičiau ir lanksčiau reaguoti į besikeičiančią politinę situaciją – pradėjusi nuo ironijos ir sarkazmo sovietinio režimo atžvilgiu pereiti prie mobilizuojančių dainų, išibėgėjus revoliucijai ar iškilus karinės jėgos grėsmei.

Galiausiai paskutiniame knygos skyriuje sugrįžtama prie Smitsono festivalio ir prie pagrindinio knygos klausimo – kuo daina buvo svarbi taikiam Baltijos šalių išsivadavimo judėjimui. Neradęs atsakymo dainų tematikoje ir žodžiuose autorius susikoncentruoja į pačią dainavimo praktiką. Trumpame skyriuje pateikiamos koncentruotos įvairių mokslo sričių išvalgos apie muzikos įtaką: dainavimas kartu suvienija žmones, sukuria tarp jų pasitikėjimą, pakeičia žmogaus emocinę būklę ir netgi gydo, veikia pasitikėjimą savimi ir galiausiai suteikia drašos. Be dainų, knygos autoriaus teigimu, tūkstančiai beginklių žmonių nebūtų atsilaikę prieš sovietinę agresiją ir iškovoję laisvės.

Kam skirta ši poetiška ir kartu akademiška knyga? Pirmiausia tai jautrus, turtinas, gerai dokumentuotas ir nepaprastai sąžiningas Dainuojančios revoliucijos liudijimas pasauliui. Tarsi savotiškas paminklas tiems eiliniams paprastiems žmonėms, kurie stovėjo barikadose ir savo dainomis padarė tai, kas atrodė neįmanoma – iškovojo laisvę dainomis ir šypsenomis. Kaip pats G. Šmidchenas viename interviu sakė, „Kiekvienas JAV moksleivis žino apie tokius neprievartinių revoliucijų lyderius kaip Gandis Indijoje ir Kingas Jungtinėse Valstijose, laiko juos didvyriais dėl kovos be smurto organizavimo, buvo parašytos garsios pasaulyje neprievartinės politikos istorijos, nuo Thoreau JAV iki „Solidarność“ Lenkijoje, o štai apie Baltijos šalių revoliucijas nutylėta. Reikėjo apie tai parašyti“ (Valaitienė Miglė (pareng.). 2014. *Guntis Šmidchens. Sovietų Sąjungą sugriovė liau-*

dies dainos (pokalbis su G. Šmidchenu). VU naujienos. <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-03-12-guntis-smidchens-sovietu-sajunga-sugriove-liaudies-dainos/115023>> [žiūrėta 2015 04 15]).

Knyga parašyta su įkvėpimu ir meile visoms trimis Baltijos šalims, jų žmonėms ir dainoms. Autorius, pats būdamas latvių kilmės amerikietis ir mokėdamas visų trijų Baltijos šalių kalbas, apsiėmė išversti pasauliui ne tik dainų tekstus, bet ir istorinį, kultūrinį ir politinį kontekstą. Į pagrindinę knygos pasakojimą apie Dainuojančios revoliucijos šaknis įpinta daug bendresnės Baltijos šalių istorijos, ypač Atgimimo laikotarpio, pasakojimo. (Knygos priede, be kita ko, pateikiama trumpa įvykių chronologija nuo seniausių laikų iki Rusijos Federacijos kariuomenės išvedimo iš Baltijos šalių 1993–1994 m.). Išsivadavimo judėjimas, kuris vakariečių dažnai įsivaizduojamas kaip tam tikrą baimę keliantis minios elgesys (angl. *mob behavior*) ar nacionalizmo protrūkis, čia pristatomas kaip ypatingas – šviesus, taikus ir taurus – įvykis pasaulio istorijoje.

Nežinia, kaip šis pasakojimas „suveiks“ Vakaruose – ar nepasirodys pernelyg idealistinis ir patetiškas, pernelyg mistiškas ir neracionalus (autorius nevengia nuorodų į nepaaiškinamus ar net mistiškus savo aprašomų herojų išgyvenimus). Tačiau pačiose Baltijos šalyse G. Šmidchenu išryškintas bendras kultūrinis Baltijos šalių kodas galėtų tapti net tam tikru įkvėpimu ir pamatu Baltijos šalių bendrystei ir tapatybei stiprinti.

Žvelgiant grynai iš akademinės perspektyvos kyla klausimas, ar knygos autoriui pavyko įminti Dainuojančios revoliucijos paslaptį – atskleisti mechanizmus, paaiškinančius dainavimo svarbą visuomenės mobilizacijai neprievartiniam pasipriešinimui prieš sovietinį režimą. Šiam sudėtingam uždaviniui pasitelkiami įvairūs metodai – ir istorinis žvilgsnis

į tautinės tapatybės formavimąsi, ir antropologinis stebėjimas dalyvaujant, ir literatūrologinė dainų tekstų analizė, ir interviu su pačiais įvykių dalyviais ir lyderiais.

Dainų tekstų analizė, nors jai skirta daug dėmesio, regis, pasiteisina mažiau negu tikėjosi pats autorius. Apie pasipriešinimą sovietiniam režimui iš tiesų daug pasako išraiškingų V. Kernagio ar „Anties“ dainų tekstų vertimai ir interpretacijos. Tačiau koku būdu Dainuojančiai revoliucijai buvo pasirenkamos vienos ar kitos šimtmečių senumo liaudies dainos ir ką jos pasako apie lietuvių, latvių ir estų tautų mentalitetą, taip ir lieka mįslė pačiam autoriui. Galiausiai jis daro išvadą, kad „už paviršinių dainų tekstų turėjo glūdėti kažkokia kita dainavimo prasmė“ (p. 316).

Gyvai su smulkiomis detalėmis aprašyti istoriniai momentai, pavyzdžiui, kaip publika dainų švenčių metu išsireikalauja iš repertuaro išbrauktos simboliškai reikšmingos dainos, kaip pagauta bendrystės jausmo tūkstantinė choristų minia ima dainuoti be dirigento, leidžia iš vidaus pajusti atmosferą ir supratimo, o ne aiškino būdu įrodyti tai, ko siekia autorius – dainos galią. Knygoje išryškinta dainos ne kaip revoliucijos konteksto, bet kaip „veikėjo“ – telkiančios jėgos – svarba. Vis dėlto pačius priežastinius mechanizmus, kaip ir kodėl dainavimas suvienija žmones ir sutelkia rizikingam kolektyviam veiksmui, teks aiškintis kitiems tyrėjams. Kaip pasiteisina knygos autorius, į tą klausimą negali atsakyti nei patys įvykių dalyviai – vietoj atsakymo jie pasiūlo tyrėjui prisijungti prie dainavimo ir pajusti tai pačiam.

Pateikdamas šviesiausius ir išpūdingiausius mūsų šalių istorijos epizodus, autorius palieka nuošalyje klausimus apie prisitaikymą ir pasyvumą. Knyga, parašyta totalitarinės sovietologijos paradigmos dvasia, galėtų susilaukti kritikų iš post-revizionistų, tokių kaip Aleksejus Jurčakas (Yurchak Alexei. 2006. *Everything Was*

Forever, until it Was no More. Princeton, Oxford: Oxford University Press), teigiančių, kad dauguma žmonių Sovietų Sąjungoje tikėjo sovietine sistema ir rėmė pagrindinius jos principus. Tačiau šie klausimai turėtų būti skirti kitiems autoriams ir

nagrinėjami kitose knygose. Šioje knygoje G. Smidchenas padarė tai, ko siekė – parodė, kad „Dainuojanti revoliucija“ – tai ne tiesiog graži metafora, bet raktas, paaiškinantis neįtikėtiną neprievartinio trijų Baltijos šalių pasipriešinimo sėkmės fenomeną.

Ainė Ramonaitė
Vilniaus universitetas

Soviet Society in the Era of Late Socialism, 1964–1985. Neringa Klumbyte, Gulnaz Sharafutdinova (eds.). Lanham, MD: Lexington Books, 2012. 260 p.

When teaching topics on Eastern Europe, I often face the difficulty of finding good literature to give my students a profound idea about what everyday life and conditions were like during the Soviet era. I always end up using chapters – often written by historians – that with a somewhat predictable glance to the future attempt to explain the Soviet past in terms of the Soviet dissolution. Being an anthropologist, it torments me that past events thus are analyzed with the wisdom of hindsight. Another issue that surfaces in such historic overviews is the focus on failure. Indeed, there seems to be an underlying agenda to explore all of the things that were ‘wrong’ with the Soviet regime, and thus implicitly to celebrate the victory of liberalism. While such literature has some justification as we try to understand subsequent events, it leaves no space for what we could call ‘the Soviet experience(s)’. I was therefore more than pleased to read Neringa Klumbyte and Gulnaz Sharafutdinova’s edited volume on the era of late socialism. It offers exactly what I have been missing in class: Soviet life analyzed in its own right

and complexity, with the authors neither making attempts to explain ensuing historic events nor pointing out certain Soviet ‘failures’. Thus, we are provided with a Soviet ‘dwelling experience’ – a term originally coined by Tim Ingold in his phenomenological exploration of the world, here adapted to express my experience when reading Klumbyte and Sharafutdinova’s volume.

The book consists of an introduction, an afterword, and eight chapters written by scholars from a variety of disciplines: anthropology, history, sociology, political science and Russian studies. It focuses on an era that otherwise has received little attention – the period under Leonid Brezhnev (1964–1985). This era is viewed as *sui generis* within the larger Soviet experience, as it was characterized by relative stability, prosperity, and a focus on dialogue and moral upbringing. The volume has two interconnected objectives. Firstly, it aims to offer an alternative perspective on the USSR by avoiding viewing it as the binary opposite of the ‘normal’ West. Thus, it actually stresses the normality of the Soviet regime by exploring the rich and diverse features of everyday life. Secondly, rather than emphasizing the differences between liberalism and socialism, the volume investigates their similarities. After all, two regimes striving to convince their citizens